

Sociale polarisatie, wat doen we eraan?

Bernard ter Haar, december 2016

Een samenleving heeft samenhang nodig om te kunnen functioneren. Mensen moeten iets met elkaar hebben, elkaar iets gunnen, elkaars belangen kunnen inzien, om met elkaar te kunnen overleggen en ook de eigen belangen te kunnen behartigen. Dat noemen we sociale cohesie. Veel mensen praten tegenwoordig over dat begrip. Het lijkt er op dat de sociale cohesie aan het afnemen is. De “gun” factor is een beetje zoek. Er is misschien meer sociale polarisatie dan sociale cohesie.

Toegegeven: de gebeurtenissen van het afgelopen jaar hebben het beeld eenzijdig gekleurd. In de “alles of niets” keuzes over Brexit, de Amerikaanse president of ons eigen Oekraïne referendum werd overleg en interesse in elkaars belangen niet echt gestimuleerd. Maar er is wel echt iets aan de hand. Vijf jaar recessie, langdurige oorlog in het Midden-Oosten, een plotselinge vluchtelingenstroom, het heeft een gevoel van onbehagen gecreëerd. En dat onbehagen heeft misschien een gevoel van ongelijkheid uitvergroot. Voor de Nederlandse situatie laat dat laatste zich goed illustreren door een plaatje uit het boek “Verschillen in Nederland” van het SCP uit 2015. We zien het hieronder.

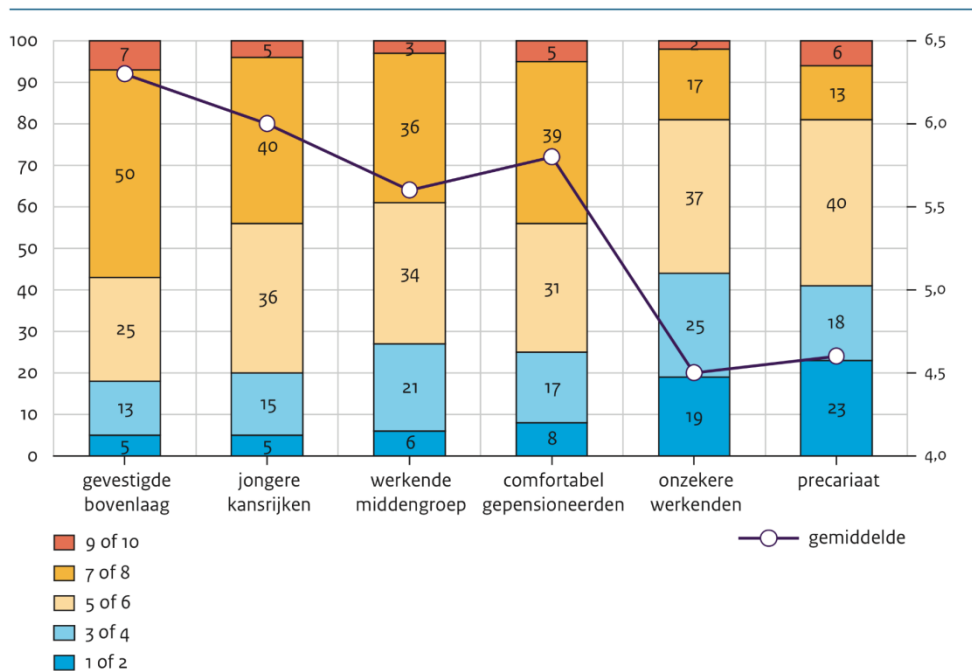
	gevestigde bovenlaag	jongere kansrijken	werkende middengroep	comfortabel gepensio- neerden	onzekere werkenden	precariaat
Onderwijs	1	2	3	5	4	6
Inkomen	1	4	2	3	6	5
Relatie arbeidsmarkt	3	2	1	5	4	6
Vrij vermogen	1	5	3	2	6	4
Woningvermogen	2	5	3	1	6	4
Fysiek	2	1	3	5	4	6
Esthetisch	2	1	4	3	6	5
Mentaal	1	3	4	2	6	5
BMI	2	1	3	4	5	6
Aantal contacten	1	5	2	4	3	6
Persoonlijke zaken bespreken	2	1	3	4	5	6
Instrumenteel netwerk	1	2	5	3	4	6
Leefstijl	1	2	4	3	5	6
Digitale vaardigheden	3	1	2	5	4	6
Engels	2	1	3	5	4	6

Het SCP deelt Nederland in zes min of meer homogene groepen, die staan boven aan de figuur, lopend van de gevestigde bovenlaag tot het precariaat, ofwel de achterblijvers. Verder stelt het SCP dat de groepen niet alleen verschillen in inkomen en vermogen, maar ook andere vormen van

kapitaal, zoals persoonlijk kapitaal en cultureel kapitaal. In de kolom links zijn daar een aantal items van weergegeven. De figuur spreekt boekdelen. Het is niet raar dat er een grote ongelijkheid wordt gevoeld door de minder bedeelden in Nederland, want die ongelijkheid is er gewoon. Ik probeerde dat afgelopen juni ook al te beschrijven in het stuk over de Inclusieve Samenleving.

Wat zijn de ingrediënten van sociale polarisatie? Ik kan er een aantal noemen: ongelijkheid (zie hierboven), onzekerheid over de eigen ontplooiingsmogelijkheden en de ontwikkelingen in de wereld die daar invloed op uitoefenen, de toenemende complexiteit van de maatschappij, zorgen over de toekomst van de eigen kinderen, de status van de eigen groep, en wantrouwen ten opzichte van andere mensen. Van dat laatste heeft het SCP ook een inzichtelijk plaatje:

De zes groepen naar vertrouwen in andere mensen,^a bevolking van 18 jaar en ouder, 2014
(in procenten^b en gemiddelde scores^c)

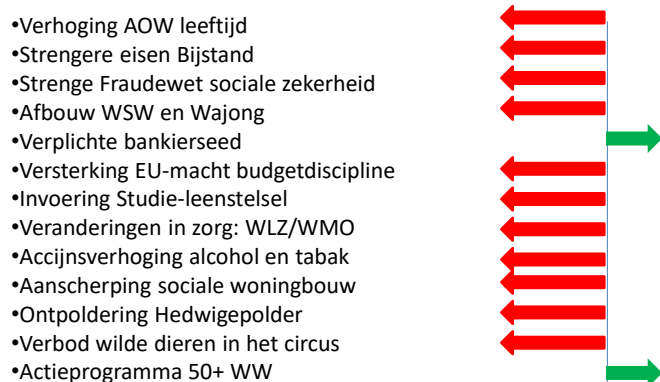

Deze figuur laat zien hoe laag het vertrouwen van de meest kwetsbaren in hun medeburgers van onze samenleving is en daarmee ook hoe moeilijk het is om hun vertrouwen te winnen.

Onze politici worstelen met het probleem van de sociale polarisatie. Voor de gevestigde partijen is dat ook een kwestie van lijfsbehoud. Zij hebben in de peilingen veel terrein verloren aan relatief nieuwe populistische partijen. Die worsteling leidt tot een zoektocht naar maatregelen die stemmen weten te trekken. De vraag is: zijn die maatregelen ook goed voor de vermindering van de polarisatie?

Kunnen we iets te weten komen over het effect van beleid op de sociale polarisatie? Ik doe een poging. In onderstaande figuur heb ik een aantal maatregelen uit het regeerakkoord en de afgelopen kabinetsperiode proberen te duiden op hun effect op de polarisatie, door te bedenken wat het beleid doet op de ongelijkheid, de onzekerheid of de status van de groep. Een rode pijl duidt op een versterking van de polarisatie, een groene een vermindering.

Voorbeelden van recente beleidsmaatregelen die “onzekerheid” vergroten of verkleinen

Het is goed te bedenken dat dit een subjectieve duiding is. Je zou het overigens wel kunnen proberen te meten als je op deze gedachtelijn door zou willen gaan. De bedoeling nu is ervan proberen te leren wat beleid kan doen. De figuur maakt wel duidelijk dat met zowel materiële als immateriële maatregelen in de afgelopen periode weinig is bijgedragen aan de sociale cohesie. Zou het de komende jaren beter kunnen?

Laten we eerst eens nagaan wat partijen als 50Plus en de PVV hebben bedacht. Eén maatregel die in het oog springt is de verlaging van de AOW leeftijd terug naar 65 jaar. Als je het plaatje hierboven mag geloven zou dat een groene pijl opleveren. Maar zo simpel is het niet. Reactieve maatregelen verdienen niet zo gemakkelijk een groene pijl. De verlaging van de AOW zou niet alleen een stevige belangentegenstelling tussen jongeren en ouderen blootleggen en daarmee de solidariteit tussen de leeftijdsgroepen ondermijnen, maar het zou ook tot een aanzienlijke stijging van de AOW premie leiden, met alle sentimenten die daar weer bijhoren. Al snel zou duidelijk worden dat dit geen duurzame maatregel kan zijn. Dus leidde de verhoging van de AOW leeftijd tot een rode pijl, een toekomstige verlaging zou dat in mijn analyse ook weer doen. Een vergelijkbare analyse valt te houden over een ander voorstel: het afschaffen van het eigen risico in de ziektekostenverzekering. Het creëert net als bij de AOW een troebele solidariteitsdiscussie en de noodzaak van een aanzienlijke premiestijging, die veel van het vermeende voordeel weer wegneemt.

Is het denkbaar een lijstje te maken van maatregelen die vooral groene pijlen opleveren? Laten we hieronder eens kijken. Het blijkt dat het kan! Althans, laat ik eerlijk blijven: geheel subjectief in mijn eigen frame is het me gelukt...

Voorbeelden van denkbare beleidsmaatregelen die “onzekerheid” verkleinen

- Investeren in sociale woningbouw
- Sociale zekerheid versimpelen
- Latere schoolselectie
- Netto lonen omhoog
- Meer doen aan duurzame inzetbaarheid
- Eenzaamheidsbestrijding
- Heldere rechten i.p.v. voorzieningen
- Subsidie op e-brommers

Laten we de ideeën even langslopen. Investeren in sociale woningbouw kan weinig twijfel oproepen over de kleur van de pijl. Er zijn te weinig woningen in Nederland en er wordt veel geklaagd over het niet beschikbaar zijn van een passende woning, “terwijl die buitenlanders allemaal met voorrang in een mooie woning worden gezet”. De gedachte achter het versimpelen van de sociale zekerheid is dat het stelsel daarmee ook weer begrijpelijk wordt voor de mensen die het nodig hebben. Daarmee winnen zij aan zekerheid. Het idee dat een latere schoolselectie een bijdrage zou kunnen leveren komt uit een internationale vergelijking. Nederland selecteert vroeg uit, en maakt het daarmee voor jongeren die onderin belanden moeilijk zich nog op een hoger niveau te kwalificeren. De netto lonen omhoog brengen zou de trend doorbreken waarbij in deze eeuw het netto besteedbaar gezinsinkomen niet noemenswaardig is gegroeid. Meer doen aan duurzame inzetbaarheid en eenzaamheidsbestrijding is preventief werken aan een betere gezondheid, en een betere gezondheidsbeleving van mensen. Statistisch ligt het aantal gezonde levensjaren voor mensen met een laag opleidingsniveau onder de AOW leeftijd, een verbetering van dat aantal jaren zou ook mentaal veel betekenen. Rechten in plaats van voorzieningen? In de langdurige zorg zijn mensen afhankelijk gemaakt van de uitkomst van het zogenaamde keukentafelgesprek, waarbij door een ambtenaar hun behoefte wordt vastgesteld. Dat botst met de gelijkertijd beleden filosofie van meer zelfredzaamheid. Die botsing leidt tot onbegrip en onzekerheid. Tenslotte de subsidie op de elektrische brommer. Die maatregel heb ik alleen maar bedacht als gevolg van de poging dit lijstje te maken. Maar de gedachte is simpel. In de kwetsbare groepen heeft men niets aan alle fiscale tegemoetkomingen voor energiezuinige auto’s. Men rijdt of een oudere auto, of een brommer. Nu krijgt kwetsbaar Nederland ook een subsidie. Mooi! En een toename van het aantal elektrische brommers kan iedereen alleen maar toejuichen. Minder stank, minder herrie.

Je kunt natuurlijk lang redetwisten over dit lijstje, over de samenstelling, de wellicht eenzijdig geschetste effecten, en of er niet heel andere dingen op zouden moeten staan. Maar ik probeer niet zo’n redetwist uit te lokken. Wat ik geprobeerd heb te onderzoeken is of je bij het maken van beleid expliciet rekening kunt houden met het effect op de sociale cohesie of polarisatie. En jawel, dat lijkt helemaal niet kansloos!